

**Paulina Kisiel, Karolina Korpysz, Gabriela Semeniuk,
Stanisława Nazaruk, Joanna Waszczuk**

Koło Naukowe Studentów Pedagogiki Przedszkolnej i Wczesnoszkolnej
„Sówka”

Akademia Bialska im. Jana Pawła II

TWÓRCZOŚĆ PLASTYCZNA JAKO ODPOWIEDŹ NA POTRZEBY ROZWOJOWE DZIECKA W WIEKU PRZEDSZKOLNYM. ANALIZA ZJAWISKA NA PODSTAWIE OPINII RODZICÓW

Streszczenie

Twórczość plastyczna i jej znaczenie w życiu człowieka znane jest od zarania dziejów. Ze względu na jej wszechstronne zalety była i jest wykorzystywana m.in. w edukacji, wychowaniu, terapii, opiece. W okresie dzieciństwa ze względu na intensywność zachodzących zmian w rozwoju dziecka twórczość plastyczna odgrywa szczególną rolę w procesie jego rozwoju, m.in. poprzez możliwość wspierania aktywności, kreatywności, emocji, uzdolnień. Predyspozycje twórcze dane są każdemu człowiekowi, ważne jest, aby je we właściwym czasie zacząć rozwijać i pielęgnować. Wydaje się, że wiek przedszkolny stanowi idealny okres na rozwijanie estetyki i budowanie postaw twórczych u dzieci. Dlatego zwrócenie uwagi na znaczenie twórczości plastycznej dziecka w wieku przedszkolnym było tematem badawczym zaprojektowanych badań, w których główny problem badań sformułowano w formie pytania: W jaki sposób rodzice postrzegają twórczość plastyczną i jej znaczenie w rozwoju dziecka? Badania sondażowe przeprowadzono wśród rodziców (N=40) dzieci w wieku 3-4. i 5 lat uczęszczających do kilku przedszkoli na terenie powiatu bialskiego w 2022 roku. Dane empiryczne pozyskano za pomocą metody sondażu diagnostycznego przy zastosowaniu narzędzia badawczego własnego autorstwa kwestionariusza ankiety. Wyniki badań pokazały, że badani rodzice mają świadomość znaczenia zajęć z wychowania plastycznego, które powinny być zorganizowane w taki sposób, aby stworzyły każdemu dziecku możliwość jego indywidualnego rozwoju.

Abstract

Artistic creativity and its importance in human life has been known since the dawn of time. Due to its versatile qualities, it has been and continues to be used, among other things, in education, upbringing, therapy and care. In childhood, due to the intensity of the changes taking place in the child's development, artistic creativity plays a special role in the child's development, among other things by being able to support activity, creativity, emotions and talents. Creative predispositions are given to every individual, it is important to start developing and nurturing them at the right time. It seems that the pre-school age is the ideal period for developing aesthetics and building creative attitudes in children. Therefore, paying attention to the importance of the preschool

child's artistic creativity was the research topic of the designed study in which the main problem of the research was formulated in the form of the question: How do parents perceive artistic creativity and its importance in their child's development? The survey research was conducted among parents (N=40) of children aged 3-4 and 5 years attending several kindergartens in the Biała Podlaska district in 2022. Empirical data were obtained by means of a diagnostic survey method using a research tool of our own authorship - a questionnaire survey. The results of the study showed that the surveyed parents are aware of the importance of art education classes, which should be organised in such a way as to create opportunities for each child's individual development.

Słowa kluczowe: dziecko, rozwój, rodzice, twórczość plastyczna, wiek przedszkolny

Wstęp

Powszechnie wiadomo, że wychowanie plastyczne i z nim związana twórczość plastyczna dziecka to jedne z wiodących czynników rozwoju dziecka w wieku przedszkolnym. Zajęcia plastyczne w przedszkolu należą do najprzyjemniejszych i najchętniej podejmowanych form aktywności przez dzieci. Ogromną zaletą działań plastycznych dziecka jest niemalże natychmiastowy, widoczny efekt jego pracy i starań. Dziecięce prace są powodem dumy i potwierdzeniem własnej wartości, co sprawia, że dzieci przedszkolne lubią otaczać się własnymi „dziełami” i chwalić się nimi przed rodzicami oraz najbliższymi. Dziecko tworząc doznaje jednocześnie różnych wrażeń wywołanych samym aktem tworzenia, różnorodnością barw, materiałów, kształtów i form (Karwowska-Struczyk, 2012; Trojanowska, 1983). Poprzez spontaniczną twórczość uzewnętrznia swoje emocje, odczucia, radości, smutki (Goleman, 1997). Dziecięce prace nacechowane emocjami dają dorosłym możliwość spojrzenia na świat oczami dziecka, pozwalają zrozumieć, co na danym etapie jest istotne, a także mogą stanowić źródło wiedzy na temat rozwoju psychicznego dziecka.

W literaturze przedmiotu pisze się o wieku przedszkolnym jako o złotym okresie rozwoju dziecka. Podczas tych czterech lat życia dziecko zmienia się, zarówno pod względem swej fizyczności, jak również wzrasta jego wiedza poznawcza, dojrzewa układ emocjonalny, wzbogaca się słownictwo, dziecko staje się bogatsze o pewne doświadczenia i spostrzeżenia (Kowalska, 2020). Ze względu na intensywność zmian jakie zachodzą u dziecka w wieku przedszkolnym, niezwykle ważne jest stałe dostarczanie mu jak największej ilości bodźców, stymulujących je do twórczego działania. W budowaniu postawy twórczej niezwykle pomocne są zajęcia plastyczne (Hinz, 2017; Malinowska, 2011; Zborowski, 1986).

Pojęcie twórczości plastycznej dziecka w świetle literatury przedmiotu

W literaturze pedagogicznej można odnaleźć wiele definicji określających dziecięcą twórczość plastyczną. Nowy słownik pedagogiczny definiuje twórczość dziecka jako: „(...) wielostronną działalność dziecka, której owocem są nowe i oryginalne wytwory w dziedzinie poznania, sztuki i techniki; może nią być zarówno rozwiązanie problemu naukowego, skonstruowanie oryginalnego urządzenia technicznego, czy zaprojektowanie oryginalnego konkursu, jak i ułożenie wierszyka, skomponowanie piosenki, czy namalowanie obrazu” (Okoń, 2001).

Nieco inny pogląd przedstawiono w literaturze psychologicznej, ujmując dziecięcą twórczość jako „projekcję osobowości, jako specyficzną formę poznania świata i kontaktu z tym światem” (Popek, 1988).

Niezależnie od rodzaju definicji jaką się posłużymy dziecięcą twórczość zawsze będzie charakteryzował jej zabawowy, niczym nie skrępowany charakter. Dziecko już od najmłodszych lat próbuje w różny sposób wyrażać własne zdanie, tkwiące w nim uczucia, czy emocje. Spontaniczny płas, taniec, śpiew, czy rysowanie przy ulubionej muzyce pozwala dziecku na uzewnętrznienie towarzyszących mu w danej chwili emocji, zaś opiekunom daje okazje do głębszego poznania dziecka, poznania jego aktualnych zainteresowań, czy nurtujących je problemów. Twórczość plastyczna jest najpowszechniejszym zjawiskiem w spontanicznej i ekspresyjnej działalności dziecka, jednocześnie niezmiernie ważnym dla jego rozwoju (Natorff, Wasiluk, 1990).

W związku z powyższym zwrócić uwagę na twórczość plastyczną dziecka i jej związek z jego rozwojem stało się motywacją do podjęcia badań wśród rodziców wychowujących dzieci w wieku przedszkolnym.

Główny problem badań ujęto w formie pytania:

W jaki sposób rodzice postrzegają twórczość plastyczną i jej znaczenie w rozwoju dziecka?

Uściśleniem problemu głównego uczyniono następujące problemy szczegółowe:

- Czy zajęcia plastyczne prowadzone w przedszkolu stwarzają dzieciom okazję do wyrażania własnych emocji, przeżycia sukcesu i budują wiarę we własne możliwości?
- W jaki sposób twórczość plastyczna dziecka wspomaga rozwój jego osobowości, proces twórczego myślenia, sprawność manualną i koordynację wzrokowo-ruchową?
- W jaki sposób twórczość plastyczna kształtuje możliwości edukacyjne dziecka, wrażliwość na piękno i estetykę?
- Czy zajęcia plastyczne prowadzone w przedszkolu są lubianą i chętnie podejmowaną przez dzieci formą aktywności?

Material i metoda

Badania przeprowadzono wśród rodziców, których dzieci w wieku 3-4 i 5 lat uczęszczały do kilku przedszkoli na terenie powiatu bialskiego w 2022 roku. Dobór osób do badań był celowy (nieprobabilistyczny). Ogółem w badaniu wzięło udział 40 rodziców. Dane empiryczne pozyskano za pomocą metody sondażu diagnostycznego przy zastosowaniu narzędzia badawczego własnego autorstwa-kwestionariusza ankiety (Łobocki, 2000). Opracowanie autorskiego narzędzia wynikało z potrzeby tematu badawczego, ponieważ na stan obecny nie stwierdzono polskich standaryzowanych narzędzi pomiarowych. Treść pytań dotyczyła problematyki badań. Zanim zastosowano wymienione narzędzie w badaniach właściwych przeprowadzono badanie próbne, które posłużyło w doprecyzowaniu budowy narzędzia. Kwestionariusz ankiety poprzedzony został informacją o tym, kto i w jakim celu przeprowadza badania, w jaki sposób należy wypełnić ankietę oraz, że jest to ankietą anonimową. Ankietę opatrzoną kafeterią dysjunktywną, zamkniętą bądź półotwartą (Pilch, Bauman, 2001). Na podstawie otrzymanych wyników dokonano ilościowej analizy statystycznej. Policzone średnie arytmetyczne.

Wyniki

Pytania zawarte w kwestionariuszu ankiety dotyczą wpływu zajęć plastycznych na rozwój dziecka w wieku przedszkolnym. Pytania są ściśle związane z tematem, a uzyskane odpowiedzi posłużyły weryfikacji wcześniej założonych hipotez. Wiek i płeć respondentów przedstawiono w tabeli 1.

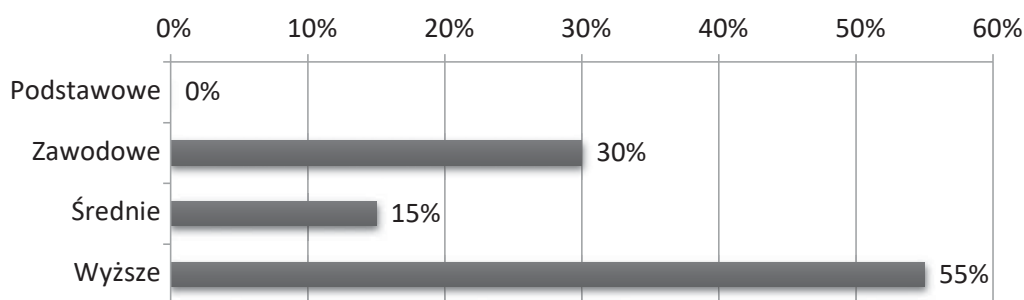
Tabela 1. Wiek i płeć badanych osób

Wiek badanych	Kobiety	Mężczyźni
25-30 lat	6	-
31-35 lat	20	-
36-46 lat	4	4
47 i więcej lat	6	-
Ogółem	36	4

Źródło: opracowanie własne

Z przedstawionych danych wynika, że w badaniu sondażowym wzięło udział łącznie 40 osób, w tym 36 kobiet i 4 mężczyzn. Kobiety stanowią 90% ankietowanych, zaś mężczyźni 10%. Większość badanych, bo aż 50%, to osoby mieszczące się w przedziale wiekowym 31-35 lat. W badaniach wzięło również udział 4 kobiety i 4 mężczyzn z przedziału 36-46 lat (10%), 6 kobiet z przedziału 25-30 lat (15%), a także 6 kobiet z przedziału wiekowego 46 i więcej, co stanowi 15% wszystkich badanych osób.

Dane dotyczące wykształcenia różnicowanego na podstawowe, średnie, zawodowe i wyższe obrazuje rycina 1.

Rycina 1. Wykształcenie rodziców

Źródło: opracowanie własne

Z danych przedstawionych na powyższej rycinie wynika, że największy odsetek wśród ankietowanych, bo aż 55% stanowią osoby posiadające wykształcenie wyższe. Druga grupa liczy 30% i zaliczają się do niej osoby z wykształceniem zawodowym, zaś 15%, to osoby posiadające wykształcenie średnie.

Kolejne pytanie miało na celu poznanie liczby dzieci w rodzinie. Uzyskane dane przedstawiono w tabeli 2.

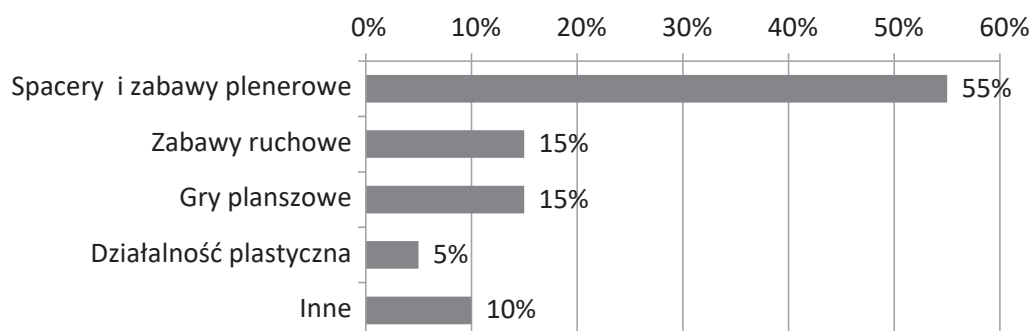
Tabela 2. Liczba dzieci w rodzinie

Liczba dzieci w rodzinie	Liczba
jedno	10
dwoje	22
troje i więcej	8

Źródło: opracowanie własne

Z danych zestawionych w tabeli 2 można odczytać, iż 55% ankietowanych posiada dwoje dzieci, 30% spośród ankietowanych posiada jedno dziecko, natomiast troje i więcej dzieci posiada 15% ankietowanych.

Pytanie piąte dotyczyło najczęstszej formy spędzania czasu wolnego wspólnie z dzieckiem. Uzyskane dane obrazuje rycina 2.

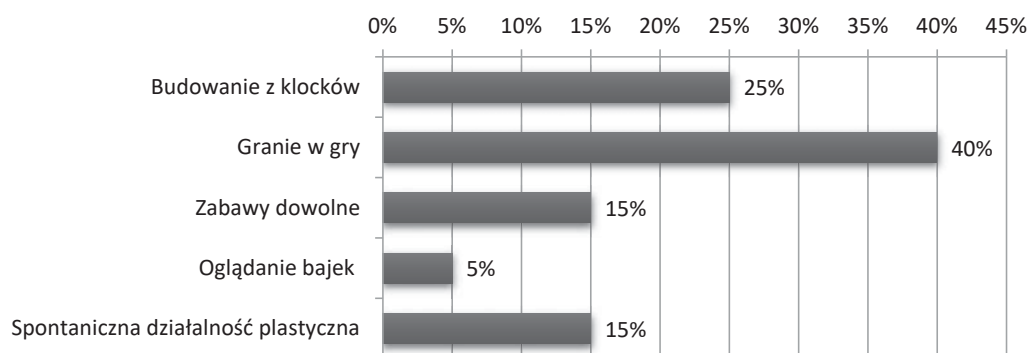

Rycina 2. Formy spędzania czasu wolnego

Źródło: opracowanie własne

Z powyższej ryciny wynika, że do najczęściej stosowanych form spędzania czasu wolnego rodziców z dziećmi należą spacer i zabawy plenerowe, wskazało na nie aż 55% rodziców. Zabawy ruchowe oraz gry planszowe zadeklarowało 15% ankietowanych, na działalność plastyczną wskazało jedynie 5% rodziców, natomiast 10% badanych wybrało inne formy, wskazując: wspólne wyjazdy, czytanie książek dla dzieci, oglądanie bajek, wyjścia do kina i na basen.

Pytanie szóste miało na celu zobrazowanie najrzadziej wybieranych przez dzieci form spędzania czasu wolnego. Uzyskane wyniki zobrazowano na rycinie 3.

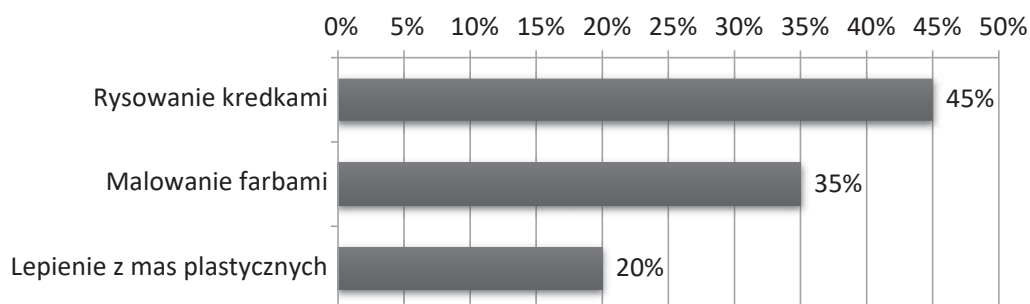
Rycina 3. Najrzadziej wybierane przez dzieci formy spędzania czasu wolnego

Źródło: opracowanie własne

Na podstawie danych widniejących na rycinie 3 można wnioskować, że do najrzadziej wybieranej przez dzieci formy spędzania czasu wolnego należy granie w gry, taką odpowiedź wskazało aż 40% rodziców. Budowanie z klocków podało 25% ankietowanych, kolejne 15% badanych podało, że najrzadziej dzieci podejmują się zabaw dowolnych, również 15% rodziców wskazało na działalność plastyczną jako formę nie podejmowaną przez

dzieci zbyt często. Jedynie 5% ankietowanych jako najrzadszą formę wskazało oglądanie bajek w telewizji.

Kolejne pytanie miało na celu wskazanie przez rodzica techniki plastycznej, którą ich zdaniem dziecko lubi najbardziej. Wskazane dane obrazuje rycina 4.

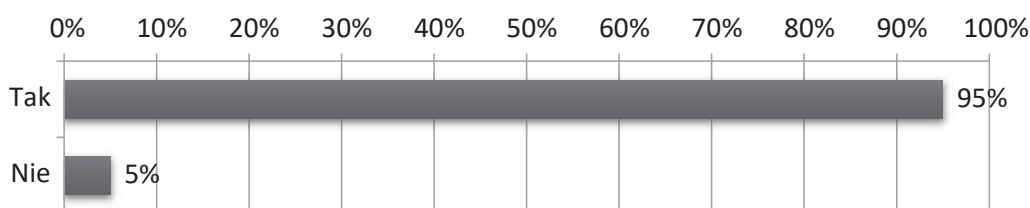

Rycina 4. Ulubione techniki plastyczne dziecka

Źródło: opracowanie własne

Z powyższej ryciny wynika, że ulubioną formą plastyczną dzieci, zdaniem rodziców jest rysowanie kredkami. Taką formę wskazało 45% rodziców, 35% badanych wybrało malowanie farbami, 20% ankietowanych opowiedziało się za techniką lepienia z mas plastycznych.

Kolejne pytanie miało na celu wykazanie, czy zdaniem rodziców ich dziecko chętnie uczestniczy w zajęciach plastycznych prowadzonych w przedszkolu. Chęć uczestnictwa dziecka w zajęciach plastycznych przedstawia rycina 5.

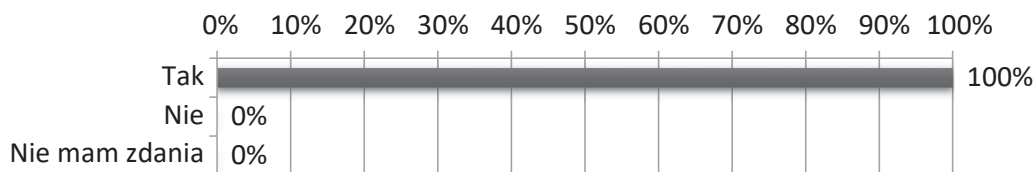

Rycina 5. Chęć uczestnictwa dziecka w zajęciach plastycznych

Źródło: opracowanie własne

Z zamieszczonego wykresu jasno wynika, że zdecydowana większość ankietowanych, bo aż 95% uważa, że ich dziecko chętnie uczestniczy w zajęciach plastycznych prowadzonych w przedszkolu. Pozostałe 5% były zdania, że ich dziecko niechętnie uczestniczy w tego rodzaju zajęciach.

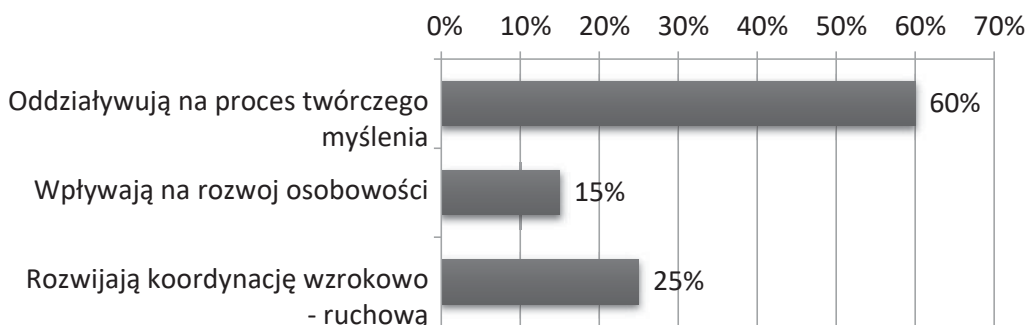
Kolejne pytanie miało na celu poznanie opinii rodziców na temat: Czy zajęcia plastyczne pełnią istotną rolę w rozwoju dziecka? Zebrane na wymieniony temat dane przedstawia rycina 6.

Rycina 6. Wpływ zajęć plastycznych na rozwój dziecka

Źródło: opracowanie własne

Jak wynika z powyższej ryciny wszyscy rodzice, tj. 100% ankietowanych są zdania, że zajęcia plastyczne pełnią istotną rolę w rozwoju dziecka. Uzasadnienie wyboru rodziców przedstawiają odpowiedzi umieszczone na rycinie 7.

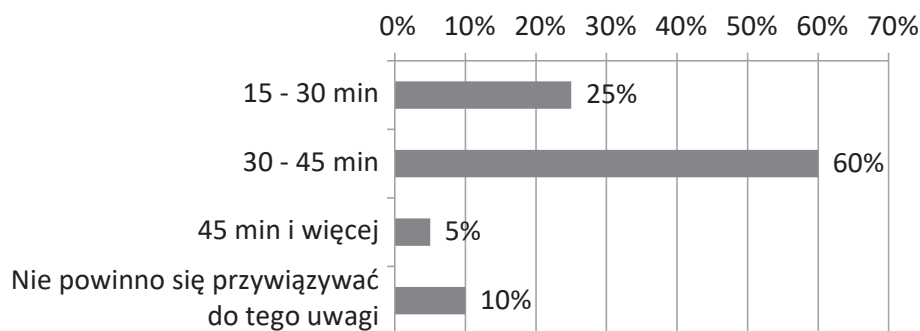
Rycina 7. Rola zajęć plastycznych w rozwoju dziecka

Źródło: opracowanie własne

Z powyższej ryciny można wywnioskować, że opinie na ten temat znaczenia zajęć plastycznych w rozwoju dziecka są znacznie podzielone, jednak większość rodziców, bo aż 60% jest zdania, że zajęcia plastyczne wpływają na proces twórczego myślenia, 15% pytanych wskazało wpływ na rozwój osobowości, zaś 25% badanych zgadza się ze stwierdzeniem, że wychowanie plastyczne rozwija koordynację wzrokowo-ruchową.

Pytanie 10 dotyczyło poznania ilości czasu, jaki należy przeznaczyć na prowadzenie zajęć plastycznych w przedszkolu w ciągu jednego dnia. Zebrane dane widnieją na rycinie 8.

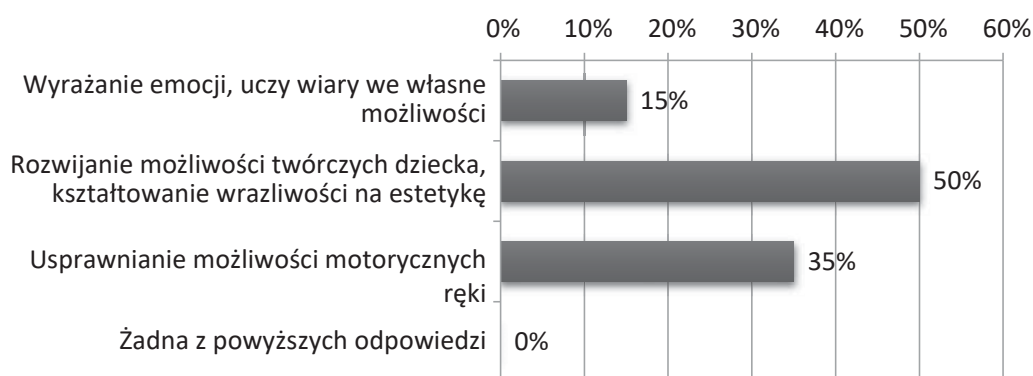

Rycina 8. Czas przeznaczony na zajęcia plastyczne

Źródło: opracowanie własne

Zgodnie z danymi zestawionymi w powyższej rycinie najczęściej, bo aż 60% ankietowanych jest zdania, że na potrzeby zajęć plastycznych powinno się przeznaczyć od 30 do 45 minut, 5% a więc dwie osoby wskazały na czas powyżej 45 minut, 25% spośród pytanych uważa, że na zajęcia plastyczne należy przeznaczyć od 15 do 30 minut, zaś 10% jest zdania, że nie należy przywiązywać uwagi do czasu prowadzonych zajęć.

Opinię rodziców o możliwości jakie stwarza dziecku uczestnictwo w zajęciach plastycznych przedstawiono na rycinie 9.

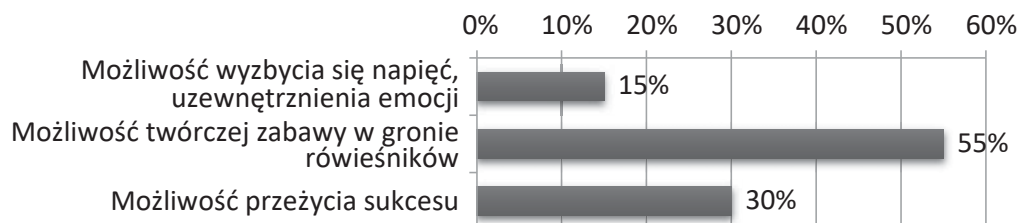

Rycina 9. Możliwości stwarzane dziecku przez uczestnictwo w zajęciach plastycznych

Źródło: opracowanie własne

Z powyższej ryciny wynika, że według opinii respondentów uczestnictwo w zajęciach plastycznych daje dziecku wiele możliwości: wyrażania własnych emocji i uczenia wiary we własne możliwości – 15% badanych osób wskazało taką odpowiedź, 35% rodziców uznało, że zajęcia plastyczne przyczyniają się do usprawniania możliwości motorycznych ręki, natomiast najczęściej, bo aż połowa – 50% rodziców wybrało rozwijanie możliwości twórczych i kształtowanie wrażliwości estetycznych u dzieci.

Pytanie nr 12 zamieszczone w ankiecie dotyczyło poznania istoty uczestnictwa dziecka w zajęciach i brzmiało: Co Pani/Pana zdaniem jest najistotniejsze ze strony dziecka w czasie uczestniczenia w zajęciach z wychowania plastycznego? Uzyskane dane przedstawiono na rycinie 10.

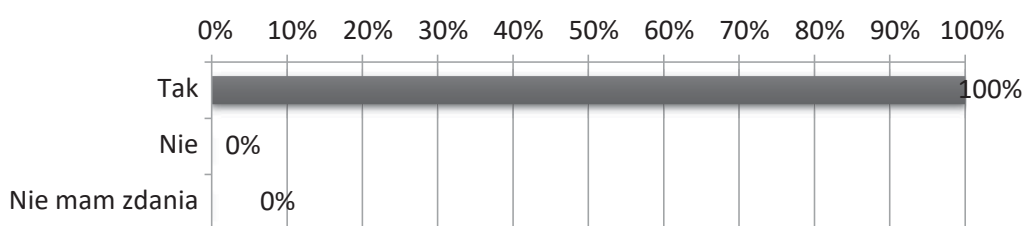

Rycina 10. Istota uczestnictwa w zajęciach plastycznych

Źródło: opracowanie własne

Z powyższych danych według badanych rodziców wynika, że najistotniejsze ze strony dziecka uczestniczącego w zajęciach plastycznych jest możliwość twórczej zabawy w gronie rówieśników, odpowiedź taką wskazało, aż 55% badanych, znaczna część bo, aż 30% ankietowanych uważa, że istotna jest możliwość przeżycia sukcesu, zaś 15% badanych dostrzega potrzebę wyzbycia się napięć oraz uzewnętrznienia emocji.

Ostatnie pytanie zawarte w kwestionariuszu ankiety miało na celu poznanie opinii rodziców na temat znaczenia twórczości plastycznej dziecka we wspomaganiu jego rozwoju i brzmiało: Czy zgadza się Pani/Pan ze stwierdzeniem, że twórczość plastyczna odgrywa szczególną rolę we wspomaganiu wszechstronnego rozwoju dziecka? Uzyskane wyniki przedstawiono na rycinie 11.

Rycina 11. Wpływ twórczości plastycznej na rozwój dziecka

Źródło: opracowanie własne

Z powyższej ryciny wynika, że 100%, a więc wszyscy badani byli zdania, że twórczość plastyczna odgrywa szczególną rolę we wspomaganiu i kształtowaniu wszechstronnego rozwoju dzieci.

Podsumowanie i wnioski

Uzyskane wyniki badań i ich zestawienie wskazują, że spontaniczna twórczość plastyczna dziecka wpływa na rozwój jego twórczego myślenia, kształtuje procesy myślowe, wpływa na rozwój wrażeń i spostrzeżeń, kształtuje gust i wrażliwość estetyczną oraz jego osobowość. Czynności związane z działalnością plastyczną angażują zarówno pamięć, myślenie, ale też uwagę i wyobraźnię dziecka.

Predyspozycje twórcze są dane każdemu człowiekowi, ważne jest jednak, aby we właściwym czasie zacząć je rozwijać i pielęgnować. Wydaje się, że wiek przedszkolny stanowi idealny okres na rozwijanie estetyki i kształtowania postaw twórczych u dzieci (Molter, 2022).

Dzięki szerokiej gamie doboru technik, form oraz metod wychowania plastycznego nauczyciel ma nieograniczone możliwości wspierania wszechstronnego rozwoju dzieci. Zajęcia wychowania plastycznego powinny być zorganizowane w taki sposób, aby każdemu dziecku stworzyły możliwość odnalezienia własnego stylu wypowiedzi. Należy zadbać o to, aby każde dziecko odnalazło w sobie umiejętność twórczego myślenia i działania, gdyż postawa taka z pewnością przyniesie wiele korzyści w przyszłej edukacji dziecka.

Wyniki uzyskane z przeprowadzonych badań pozwoliły ustalić poniższe wnioski:

1. Rodzice zgadzają się z korzystnym wpływem twórczości plastycznej na rozwój dziecka. Doceniają wartość prowadzonych w przedszkolu zajęć z wychowania plastycznego i zauważają ich wpływ na wspomaganie wszechstronnego rozwoju dziecka. Pomimo, iż nie należą one do najpopularniejszej formy spędzania czasu wolnego, to ich różnorodność i zabawowy charakter sprawiają, że dzieci chętnie uczestniczą w zajęciach plastycznych.
2. Rodzice są zdania, że dzieci chętnie biorą udział w zajęciach plastycznych organizowanych w przedszkolu podkreślając, że stwarzają one dziecku możliwość uzewnętrznienia towarzyszących mu emocji, opowiedzenia tego co czują w sposób prostszy i często bardziej przystępny, niż słowna wypowiedź. Ponadto doceniony przez nauczyciela, rodzica czy kolegów z grupy gotowy wytwór plastyczny dziecka jest powodem dumy, budowania wiary we własne siły i możliwości.
3. Rodzice zauważają konieczność poświęcania czasu na prowadzenie zajęć plastycznych w przedszkolu i doceniają ich znaczenie.
4. Zajęcia plastyczne powinny być zorganizowane zarówno ze strony rodziców, jak i nauczycieli w taki sposób, aby każdemu dziecku dały możliwość wyrażenia własnych zdolności i możliwości twórczych.

Z przeprowadzonych badań wynika, że twórczość plastyczna odgrywa szczególnie ważną rolę w rozwoju dziecka i organizacja zajęć plastycznych w przedszkolu stwarza, możliwości jej rozwoju. Zajęcia plastyczne są przez dzieci lubiane i rodzice doceniają ich walory edukacyjne oraz rozwojowe. Wychowanie plastyczne mieści się w szeroko rozumianym wychowaniu przez sztukę i jest jednym z najbardziej twórczych form wychowania w przedszkolu. Nie chodzi tu bynajmniej o wiedzę z wymienionych dziedzin sztuki, ale o wyrobienie w dziecku pewnych preferencji i poczucia przyjemności z tworzenia, przebywania w pięknym otoczeniu, jak również zwrócenie uwagi dziecka na walory estetyczne. Przedstawiona w artykule propozycja wyników badań stanowi zaledwie pewien zarys koncepcji poznawania twórczości plastycznej dziecka uwzględniając jednak istniejące w tym obszarze możliwości i ograniczenia.

Piśmiennictwo

1. Goleman D. (1997), Inteligencja emocjonalna w praktyce. Media Rodzina, Poznań.
2. Hinz M. (2017), Narysuj emocje. Ćwiczenia w rozpoznawaniu i nazywaniu stanów emocjonalnych. Wydawnictwo Harmonia, Gdańsk.
3. Karwowska-Struczyk M. (2012), Edukacja przedszkolna. W poszukiwaniu innych rozwiązań. Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa.
4. Kowalska D. (2020), Znaczenie twórczości plastycznej w rozwoju dziecka w wieku przedszkolnym. *Pedagogika Przedszkolna i Wczesnoszkolna*, 16, s. 37-49.
5. Łobocki M. (2000), Metody i techniki badań pedagogicznych. Wydawnictwo IMPULS, Kraków.
6. Malinowska M. (2011), Rozwój percepcji wzrokowej i aktywności plastycznej dzieci w wieku przedszkolnym. *Nauczyciel i Szkoła*, 2, s. 145-156.
7. Molter A. (2022), Środowisko lokalne jako źródło cennych wartości dla dzieci przedszkolnych – z doświadczeń Miejskiego Przedszkola nr 8 Montessori w Jarosławiu. *Edukacja Terapia Opieka*, 4, s. 68-78.
8. Natorff A., Wasiluk K. (1990), Wychowanie plastyczne w przedszkolu. WSiP, Warszawa.
9. Okoń W. (2001), Słownik pedagogiczny. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
10. Pilch T., Bauman T. (2001), Zasady badań pedagogicznych. Strategie ilościowe i jakościowe. Wydawnictwo Akademickie Żak, Warszawa.
11. Popek S. (1988), Aktywność twórcza dzieci i młodzieży. Wydanie pierwsze. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
12. Trojanowska A. (1983), Dziecko i plastyka. WSiP, Warszawa.
13. Zborowski J. (1986), Rozwijanie aktywności twórczej dzieci. Wydanie pierwsze. WSiP, Warszawa.